

Recensioner

Adel Daoud, *Scarcity, abundance and sufficiency: contributions to social and economic theory*, Göteborg studies in sociology 46, Göteborg: Göteborgs Universitet, 2011

Adel Daouds doktorsavhandling *Scarcity, Abundance and Sufficiency. Contributions to Social and Economic Theory* utgör ett distinkt bidrag till sociologin, och inte minst den ekonomiska sociologin, genom att presentera en utgångspunkt för vidare arbete som inte vilar på förgivettagna nationalekonomiska premisser. Att presentera alternativa utgångspunkter har inte varit vanligt inom den ekonomiska sociologin, vilken kommit att representera en immanent kritik av nationalekonomin. Avhandlingen innebär ytterligare två tydliga bidrag till sociologin. Ett är en kritisk analys av hur knapphetsproblematiken har diskuterats och analyserats inom nationalekonomin. Det andra är presentationen av en multikausal socialstrukturell modell för att analysera situationer av knapphet och brist likt hungersnöd.

Det förtjänar att nämnas att vid tryck var tre, och vid disputation fyra, av fem av de ingående artiklarna i denna sammanläggningsavhandling publicerade eller accepterade för publicering i tidskrifter med peer-review. Ett sådant resultat är anmärkningsvärt och understryker denna avhandlings kvalitet. Arbetet är även välskrivet och har en tydlig struktur. Grovt sett faller det inom ramen för ekonomisk sociologi, men det har ett inslag av politisk ekonomi. Den ekonomiska sociologin har under de senaste 25 åren vuxit sig starkare, och utgör idag ett av de mer framträdande sociologiska fälten, vilket också speglar den ökande synligheten och dominansen av ekonomi i samhället.

Utgångspunkten i avhandlingen är en kritisk analys av nationalekonomins begrepp knapphet, som alltmer kommit att definiera denna disciplin. Men hur kan knapphet råda samtidigt som det empiriskt finns nog med resurser? Utifrån denna empiriskt paradoxala situation utvecklar Adel Daoud en alternativ modell som tar hänsyn till kausala faktorer vilka förklarar uppkomsten av exempelvis hungersnöd. I modellen ingår massarbetslöshet, naturkatastrofer och populationstillväxt. Han menar dock att man även måste beakta det politiska systemet för att förstå empiriska fall, som exempelvis i Bengalen 1943, vilket är ett fall som behandlas i avhandlingen.

Man kan säga att bidraget till den sociala och ekonomiska teori som Daoud gör är att visa hur frågan om knapphet (*scarcity*), inte bara bör förstås i relation till överflöd (*abundance*) och tillräcklighet (*sufficiency*), utan att den också måste förstås i relation till den sociala kontexten som så att säga ger mening till knappheten. Daoud vänder sig mot den enkla och strikt formella analys som företräds av nationalekonomi, och lyfter istället fram en substantiell analys, vilken hämtar inspiration från bland annat Karl Polanyi. Begreppet knapphet kompliceras i avhandlingen, bland annat genom att Daoud diskuterar både absolut och relativ knapphet. På grund av detta blir

knapphet något mer än en integrerad del i definitionen av nationalekonomi, där kärnan kan sägas vara: ”problemet med alternativa användningar av knappa resurser”. Två av avhandlingens uppsatser behandlar knapphet inom nationalekonomi och sociologi, och en hur vi kan tillämpa den modell som byggs upp i avhandlingen.

I avhandlingen problematiseras ytterligare ett nationalekonomiskt grundantagande, nämligen det om preferensernas status. Ekonomer har tagit preferenser, eller som de också kallas ”wants”, för givna, och överlämnat frågan om deras uppkomst till psykologer, sociologer och andra. Wants är centrala för att förstå knapphet. Det är i relation till vad en människa vill ha (hennes önskningar, wants) och till vad som för henne är möjligt, som vi skall förstå knappheten. Förutom denna mer generella diskussion tar avhandlingen upp preferenser i två uppsatser, och speciellt formerandet av dem. En genomgående tanke är att preferenser är organiska, och de kan därmed inte ses som givna. I en empirisk studie visas i avhandlingen hur svenska elever gör sina utbildningsval, och i en annan hur personer anpassar sin livsstil till omständigheter. Sammantaget ger studierna underlag för att förklara framväxten av preferenser i interaktion med det fält och dem som där befinner sig. Teoretiskt förankrar Daoud tanken om organiska preferenser i Bourdieus habitusteori, och diskuterar även pragmatism som mer rimliga förklaringar än rational choice.

Diskussionen om knapphet och om preferenser är riktad företrädesvis mot en nationalekonomisk publik, då Daouds argument nog inte möter motstånd bland sociologer. Det bidrag som från en ekonomisk sociologisk horisont kanske framstår som mest intressant rör den tanke om en alternativ grund för ekonomisk sociologi. Ekonomisk sociologi har i stort tagit över den ekonomiska synen på människan, ekonomi och ekonomiska insatser, utan att dess grund sätts i fråga. Dessutom har många sociologer tagit över frågor från ekonomi, såsom jämvikt och uppfattning om vad en marknad är, i huvudsak utan att ifrågasätta dem, deras konstitution, historia eller etymologi. Ekonomisk sociologi har hittills tagit på sina axlar ansvaret för att korrigera detta tillstånd med att lägga till kött och blod till ”economic man”, som han kallas i debatten.

Daoud sällar sig med sin avhandling till det begränsade antal ekonomiska sociologer som ifrågasätter den förgivettagna grund som merparten av sociologer företräder. Det är främst genom att ställa och analysera en annan fråga, om knapphet och resurser, som avhandlingen ger ett bidrag till den ekonomiska sociologen. Hela avhandlingen vilar på den så kallade kritiska realistiska grunden. Jag själv ser denna ansats som problematisk i sig. Men jag menar också att dess vara eller inte saknar betydelse för hur samhällsvetenskap faktiskt bedrivs.

Avhandlingens styrka ligger inte på det empiriska planet. Dess styrka ligger i den teoretiska analysen, men även i dess ambition och potential. Projektet har ännu inte resulterat i en ny grund för den ekonomiska sociologin, men det är ett arbete som pekar i en intressant riktning som onekligen förtjänar fortsatt engagemang.

Patrik Aspers, fakultetsopponent

Emma Engdahl, *Konsten att vara sig själv*, Malmö: Liber. 2009

Konsten att vara sig själv är Engdahls första bok efter doktorsavhandlingen *A theory of the emotional self* (2004). Av titeln kan man ana att innehållet i de båda böckerna är besläktat. Engdahl deklarerar emellertid i inledningen att hon denna gång kommer att blanda högt och lågt, det vetenskapliga och det personliga. Det är därmed tydligt uttalat att förevarande bok inte är strikt teoretisk, som sin föregångare. Boken, som visserligen till stor del innehåller teoretiska referat och resonemang, kan snarare förstås som ett teoretiskt svar på en empirisk provokation. Det som provocerar Engdahl är en alltmer utbredd tendens att från olika håll erbjuda terapeutiska råd om att "bara vara sig själv" vilket hon lyfter fram som karaktäristiskt för vår tid. Enligt dessa råd kan och bör varje individ finna sig själv och därefter vara sig själv med hjälp av olika sätt att utöva självreflektion. Råd av detta slag är enligt Engdahl många gånger för enkla om inte felaktiga. De bör därför korrigeras och kompletteras genom att beröra grundläggande frågor om självet och det nutida samhället. Den huvudsakliga uppgift som Engdahl tar sig före i boken är därför att diskutera frågor om självet och samhället utifrån ett sociologiskt perspektiv, vilket hon gör med hjälp av åtta teoretiska variationer försedda med exempel ur vardagslivet.

Bokens första kapitel "*Att knyta sociala band*" gör upp med föreställningen att konsten att vara sig själv innebär att särskilja sig från andra. Med stöd i Tardes och Le Bons teorier om socialitet som imitation samt en diskussion av att sociala handlingar stärks av bekräftelse (vilket framförallt exemplifieras med hjälp av genusteori) visar Engdahl hur människor knyter sociala band genom att bete sig som förväntat och önskvärt i olika sammanhang. I kapitel två "*Att spela roll*" utvecklas denna diskussion med Goffmans teorier om intrycksstyrning och det sociala livets ritualisering. Engdahl betonar här att konsten att vara sig själv kräver en gemensam definition av en situation, och hon visar med hjälp av exempel som incest och övergrepp, hur möjligheten att skapa sig en bild av sig själv försvåras när en situation (och självet) definieras på motstridiga sätt. Från att betona det gemensamma och förväntade ägnas kapitel tre "*Att bete sig som folk*", med hjälp av Elias civilisationsteori, åt att understryka att vad som anses vara gängse och civiliserat skiljer sig åt mellan olika samhällen och olika tidsperioder. I kapitel fyra "*Att bekänna vem man är*" närmar sig Engdahl med hjälp av Giddens (senare) arbeten våra aktiva insatser för att framhäva vem vi själva anser oss vara. Därefter presenteras i kapitel fem "*Att känna och bli medveten om sig själv*" Meads och Cooleys teorier om självets uppkomst och utveckling, vilket följs av kapitel sex "*Att ropa och få svar*" där Asplund presenteras. Så långt utgör kapitlen i boken en väntad men innovativ presentation av sociologiska teorier om självet. Därefter, i kapitel sju "*Att vara en stor människa*" och kapitel åtta "*Att vara sig själv*" diskuterar Engdahl de specifika villkor som gäller för konsten att vara sig själv i det nutida västerländska samhället. Det är också framförallt i dessa två avslutande kapitel som hon vill lämna ett teoretiskt bidrag till förståelsen av vad det innebär att vara sig själv i dagens samhälle. Den nutida människans sociala karaktär lyfts fram genom en kombination av Carlehedens formuleringar av den autentiska människan samt Boltanskis och

Chiapellos idé om den stora människan. Engdahls läsning av dessa teoretiker mynnar ut i en karaktärisering av en för det nutida samhället framgångsrik människa som flexibel, känslomässig, konsumtionsvillig och estetiskt känslig. Hon lyfter också fram begäret som en central känsla och framförallt begäret att bli begärd.

Engdahl visar i de åtta teoretiska variationerna att det (sociologiskt sett) är felaktigt att be någon söka inåt för att finna sig själv. Hon betonar också nödvändigheten av att vara medveten om att varje samhälle och varje tidsepok medför specifika förutsättningar för de (sociala) sammanhang inom vilka en människa kan vara sig själv. Slutligen åskådliggör hon att den tid i vilken vi nu lever (mer än någonsin tidigare) betraktar den enskilde individen som "sin egen lyckas smed". Den enskilde anses ensam vara ansvarig för sin lycka såväl som för sina motgångar. Bokens budskap kan utifrån dessa korrigeringar och synliggöranden sammanfattas i formuleringen att det är en social såväl som en historisk konst att vara sig själv.

Konsten att vara sig själv innehåller flera fina och innovativa redogörelser för teorier om självet, kryddade med väl valda och många gånger personliga exempel. Framförallt gäller detta bokens sex första kapitel. De två sista kapitlens resonemang om det nutida västerländska samhällets sociala karaktär utvecklas emellertid inte i tillräcklig utsträckning för att låta Engdahls egna teoretiska argument bli övertygande. Detta kan emellertid hänga samman med vissa svårigheter i att avgöra vem boken riktar sig till. Med sin blandning av tonlägen sammantaget med de kortfattade avslutande partierna verkar boken inte skriven för forskande eller undervisande sociologer. Det skiftande tonläget är dock ett spännande grepp och det gör läsandet av sociologisk teori fängslande. Men för vilka läsare är boken skriven (om inte för oss sociologer)? Ett förslag är att boken, fortfarande förstådd som en reaktion på det nutida samhällets terapeutiska råd, är skriven för en bredare allmänhet med intresse för vad det innebär att leva och att vara sig själv idag. För en sådan läsekrets ger Engdahls personliga anekdoter verklig mening till en text som annars skulle bli för platt för att visa vad variationer av självet innebär i praktiken. Min slutsats är också att denna tolkning är den mest troliga. *Konsten att vara sig själv* skulle därmed vara något så ovanligt som en populärvetenskaplig bok i sociologisk teori. Den innebär på så sätt ett teoretisk uppfyllande av det viktiga men ibland svåra uppdrag som vi kallar den tredje uppgiften. Genom att förstå boken på detta sätt slipper man också bli besviken på Engdahls teoretiska bidrag. I stället kan man låta sig inspireras till att formulera sin forskning i mer populär språkdräkt.

Jessica Mjöberg, Högskolan Dalarna

Lars-Olof Hilding, *Är det så här vi är? Om utbildning som normalitet och om produktionen av studenter*, Lund Dissertations in Sociology 93, Lund: Lunds universitet 2010

Utbildningssystem är ämne för otaliga avhandlingar och utredningar. Alla beteende- och samhällsvetenskaper har utforskat utbildning sedan mycket länge. Hur göra något nytt här? Frågan känns mer akut när man ser vilket underlaget för denna avhandling är: utredningen "Mångfald i högskolan" (SOU 2000:47), med ett tillskott av en intervjuundersökning av 58 studenter i Halmstad.

Hilding har skrivit "mycket om litet". Hans material är inte hela utredningen och dess syften att åtgärda socialgrupps-, mångfalds- och genuskevheter vid svensk högskola. Han vill lyssna in sig på enskilda människors svar på frågor om dessa variabler. Han har också lagt till vissa variabler, varav den som blir tydligast handlar om vilka studenter som tycks söka sig till småhögskolor (Halmstad) respektive de stora universiteteten, och varför dessa söker olika lärosäten.

Syfteslistan härleds från utredningen. Typ av snedrekrytering för *social grupp, genus och etnicitet* är huvudfrågorna. Ett sociologiskt huvudtema dyker genast upp: Arbetslöshet är sedan länge "onormalt", och ger utanförskap i sin förlängning. På sistone har "utbildningslöshet" blivit onormalt. Man blir en avvikare om man inte utbildar sig när man kan. Denna hypotes har Hilding tagit till sig från Anders Persson (sekreterare i utredningen). Jag översätter tanken: En socialt *strukturell* egenskap har smittat av sig på *kulturen*. Hur *upplevs* den egenskapen hos utbildningsstrukturen av Halmstadstudenterna i dag, givet att utbildningslöshet blivit onormalt inom den kultur där vi lever? Halmstadstudien har fokuserat en särskild aspekt av social snedrekrytering: typ av föräldrastöd, som är tydligt relaterad till föräldrars egen utbildning. Hilding har lusläst intervju svaren, och texten handlar om denna läsning. Övergripande sammanfattning (sid. 16–17) kan dras ihop i ett fyrfält:

Föräldrars "uppmuntran"

	Utbildningsmedveten	Utbildningsomedveten
Riktad	1 Tydlig uppmuntran att studera	2 "Lyckas", få det bra
Oriktad	(3 "Leva på lån!?" Fast arbete bättre)	4 Bildningsideal, "sköta sig"

Det är bara föräldrar i grupp 3 som inte direkt uppmuntrar sina barn till studier. Grupp 4 är de lågutbildade som har tagit med sig arbetarrörelsens ideal. Men sättet att uppmuntra har Hilding nagelfarit grundligt, och har här skördat mycket från litet. Frågorna kring detta ser ut så här: *Definierar* olika grupper de "utlösande faktorerna", de *olika* skälen att börja studera på olika sätt? Vad betyder högskola i geografisk närhet? Studenternas *uppfattning* om högre studier? *Upplever* olika grupper mötet med högskolan på olika sätt? Hur i så fall? Och vilken betydelse har

studenternas bakgrund? Liknande frågor ställs också utifrån variablerna etnicitet och genus.

Det är alltså studenternas tolkningar och uppfattningar som är intressanta. På det viset är Hildings studie fenomenologisk, vilket i sig är lite av en chock när materialet hämtas från en statlig utredning. Men det är en stimulerande korsning. Mer utmanande blir det genom att Hilding inte är intresserad av individers svar utan vill spåra likheter och olikheter. Gruppfenomenologi kan ge ett meningstillskott till utredningen.

Metodologiska problem finns emellertid flera. Intervjumaterialets tillkomsthistoria skulle kunna tjäna som övningsexempel på de flesta metodsvårigheter: A-studenter i sociologi gör var sin intervju. → De samlas av Hilding, själv lärare för intervjuarna. → Transkriptioner av studenterna själva → tolkas av Hilding, som således skaffar sig → en helhetsbild av materialet och som → utkristalliserar de olika kategorierna genom att → tolka varje intervju för sig. Proceduren inbjuder till alla tänkbara metoddiskussioner.

En spännande sak med Hildings tillvägagång är hans närgångna bruk av, och i mitt tycke utveckling av, Bourdieus habitusbegrepp (och begreppet "arvtagare"). Min största behållning är det socialpsykologiskt teoretiska stoff som dras fram på detta sätt. Det finns en uppsjö av olika vinklingar och aspekter av studenternas val och värderingar av dem och jämförelser med mycket svenskt relaterat material.

Det finns en anspråkslöshet i Hildings avhandling, explicit uttryckt av författaren på en del ställen. Men också i själva materialet. Ett litet material underkastas analys som ger ett första intryck av att vara helt konventionell. Det originella är att Hilding ur sitt lilla material vill extrahera inte bara individuella data som finns i intervjuer, utan använda dessa för att dra slutsatser som handlar om kollektiv. Om man har en kritisk hållning mot att dra sådana slutsatser ur små statistiska serier ställer man sig undrande. Om man fäster ett värde vid att tolka kvalitativt material oavsett storlek, så blir man glad. Hilding kan konsten att mjölka sin lilla ko. Han har utövat den så mycket och väl att man kan få en lektion av honom i denna konst.

Man kan uttrycka det i termer av representativitet: Hildings data ger inte utrymme för att hävda någon representativitet i statistiska termer. Däremot gör han det troligt att den typ av upplevelser han beskriver finns bland de olika kategorierna av studenter vid småhögskolor. Hilding har ambitionen att säga något som representerar andra människor än dem han har analyserat. Hans undersökning ger efterföljare möjlighet att formulera frågor till studenter som kan fördjupa de perspektiv han har vaskat fram med sin hermeneutiska vask.

Det här tillvägagångssättet har möjliggjort att släppa fram en känslighet som ibland firar anspråkslösa triumfer. De finns främst i de djupborringar som Hilding gör i kapitel 7 och 8. Särskilt njutbar finner jag analysen av hur de lågutbildade föräldrarnas barn (klassresenärerna) kommer inresande till högskoleorten från den närbelägna regionen och upplever anonymiteten, vilket inte de högutbildade föräldrarnas barn (arvtagarna) gör. Hildings sociologiska öga vänder den traditionella uppfattningen om anonymitet som en negativ yttre kraft som människor blir drabbade av.

Anonymitet kan ses som en handling, inte en icke-handling. Det finns lite Simmel hos Hilding. Anonymitet har två ansikten, ett passivt och ett ganska expressivt.

Lika värdefull finner jag analysen av de markant olika upplevelser de två genus har av sina studieival. Men den kanske finaste poängen med avhandlingen är att just denna tendens att se två sidor av samma sak lever som i ett drivhus i hans text. Det gäller framför allt variationerna av habitusbegreppet som för mig ofta har varit ganska fyrkantigt. I Hildings hantering blir habitus ett känsligt instrument, det närmar sig Blumers "sensitizing concept"-nivån. Det är för mig en fin komplimang.

Lars-Erik Berg, fakultetsopponent

Mikael Stigendal, *Kapital*, Malmö: Liber 2010

Det frodas i dag påfallande många olika kapitalbegrepp inom samhällsvetenskaperna. Mikael Stigendals uttryckliga avsikt med *Kapital* är att reda ut olika innebörder av ekonomiskt, socialt, kulturellt och symboliskt kapital. Resultatet av Stigendals mödor motsvarar emellertid inte ambitionerna. Förutom att boken inte håller vad den lovar, brister den i teoretisk stringens och uppvisar en rad andra problem.

Kapital inleds med att Stigendal demonstrerar sina kritiska redskap som består av en hemmagjord begreppskonstruktion. Karl Marx begreppspar bruks- och bytesvärde blir hos Stigendal ett avgörande kriterium på olika definitioner av kapital (vilket det inte är hos Marx), ett enkelt sorteringsinstrument, ett schema där alla teorier ska pressas in. Stigendal hävdar att det finns två definitioner av kapital, vilka sedan blir vägledande för hur han behandlar olika kapitalbegrepp: Den han kallar för bruksvärdedefinitionen förespråkas av "de som hävdar att vinsten härstammar från tillgången" (10), medan den han kallar bytesvärdedefinitionen förespråkas av "de som menar att vinsten härstammar från utbytet" (10).

Nyckelordet 'tillgång' för att kategorisera en kapitalteori som bruksvärdedefinition kommer Stigendal fram till genom ett inte helt genomskådligt resonemang utifrån ett par citat han säger sig ha funnit i *Nationalencyklopedin* (av vilka endast det ena återfinns där, med en något annorlunda ordalydelse) och drar slutsatsen: "Genom att vara 'värdefull' och kunna 'utnyttjas på ett fördelaktigt sätt' har tillgångar det som kallas bruksvärde. Bruksvärdet kan sägas vara tillgångens materiella innehåll..." (7) Men nu säger vi faktiskt inte att bruksvärden är värdefulla, utan att de är nyttiga. Denna rent privatspråkliga definition, att tillgångar skulle avse bruksvärden, har varken täckning i vardagligt eller fackekonomiskt språkbruk. Snarare betecknar väl en tillgång något som kan omsättas eller stärka innehavarens position på en marknad. I Marx termer är det därför rimligtvis bytesvärdet som avses när något kallas för en tillgång.

Denna begreppsexercis leder till att Stigendal i den första delen av boken klassificerar den dominerande neoklassiska teorins kapitalbegrepp som en bruksvärdedefinition och Marx teori som en bytesvärdedefinition. Nu avser den neoklassiska teorin när den talar om nytta inte som Marx och klassikerna en egenskap hos tingen, utan

subjektivt upplevd nytta, alltså själva *intresset för* bruksvärdena. Det är individernas intressegrundade *kalkyler* över vad de är beredda att betala för att tillfredsställa olika behov, den s.k. gräns- eller marginalnyttan, som står i centrum för teorin. Om vi då frågar oss hur vinsten uppstår, så måste det vara på marknaden, när utbudet kan möta en efterfrågan och en villighet att betala.

Men uppfattningen att vinsten uppstår i bytet, dvs. på marknaden, har Stigendal nu i stället reserverat för Marx, som i själva verket tillbakavisar en sådan uppfattning. Vinsten kan hos Marx ytterst härledas till att varan arbetskraft köps till sitt värde och sätts in i produktionen, varför bytet mellan arbete och kapital är det stora undantaget, det enda lika byte som resulterar i mervärde. Detta vet förstås Stigendal om, och nyheten serveras så småningom. Ändå tillskrivs Marx av Stigendal en generell uppfattning om att vinsten uppstår i bytet.

Processen görs sedan kort med de flesta teorier, utom Marx. Avsnittet om kapitalbegreppet i den neoklassiska ekonomiska teorin är på inte mer än ett par sidor och humankapital, kulturellt kapital och socialt kapital hos Howard Becker, Pierre Bourdieu, James Coleman och Robert Putnam avverkas på elva sidor. Stigendal är här dessutom alltför upptagen med att polemisera mot dessa teorier för att kunna göra dem rättvisa och kritisera dem på ett trovärdigt sätt.

Bourdieu ska t.ex. med hugg och slag ska göras till bruksvärdeteoretiker, eftersom han talar om kapital som "symboliska och materiella tillgångar" (49). Därmed är Bourdieus kapitalbegrepp diskvalificerat som en bruksvärdedefinition och inte heller bättre än Colemans. Ett par gånger antyder Stigendal att det finns skillnader mellan Bourdieu och Coleman, men läsaren lämnas i ovisshet om vari dessa skillnader består. Eftersom båda katalogiseras under Stigendals bruksvärdedefinition är det förstås inte så konstigt att det blir svårt att skilja dem åt.

Stigendal visar sig dessutom inte vara den mest optimale förespråkare Marx hade kunnat önska. Marx menar t.ex. inte att bruksvärden "är alltid mer eller mindre individuella eftersom de relateras till behov" (7). Det är dessutom ett märkligt påstående av en författare som är en uttalad anhängare av välfärdsstaten. En libertarian skulle bara kunna instämma. Har Stigendal aldrig hört talas om kollektiva behov av transporter, vård, utbildning, m.m.? Redan i första stycket slår han också fast att det är en fråga om storlek om något skall bestämmas som kapital. Men Marx hävdar raka motsatsen: En penningssumma som investeras och ger avkastning är per definition ett kapital, oavsett storleken både på summan och avkastningen. Sin egen uppfattning verkar Stigendal lägga till grund för en moralisk föreställning om att mindre aktörer på marknaden skulle vara undantagna att agera på kapitalistiskt vis. Längre fram heter det t.ex. att "produktions- och konsumtionsmedel produceras av antingen andra kapital eller småföretagare". (75) Småföretagare investerar tydligen inte kapital i sin verksamhet. Frågan blir då: Vad är det i så fall de investerar?

I den andra delen tar Stigendal upp begreppet "fiktiva varor", vilket förstås kommer från Karl Polanyi, vars namn inte nämns i boken. Läsaren får därför intrycket att "fiktiva varor" är Marx begrepp, eller möjligtvis Stigendals eget. Senare vänder han sig dessutom mot den åtskillnad mellan materiella och immateriella varor som gjorts

av Antonio Negri och Michael Hardt, med den invändningen att det är varuformens grundläggande struktur som är det avgörande. Rimligtvis kan samma argument resas mot idén om fiktiva varor, men det verkar inte föresväva Stigendal. I boken förekommer dessutom en rad överväganden om hur Marx kapitalteori ska nytolkas och utvecklas, men de kan inte betecknas som annat än diletanterier och det skulle föra för långt att diskutera dem här.

I det avslutande avsnittet i bokens andra del om nittonhundralets kapitalism övergår Stigendal till en kritik av den spekulativa finanskapitalismen för att den skapar behov folk inte egentligen har, en typ av kapitalismkritik som var främmande för Marx. Det spekulativa finanskapitalet har enligt Stigendal fått människor "att låna till det som de har övertygats om att de behöver men egentligen inte har råd med" (101). Det visar sig att det handlar om krisen på den amerikanska bolånemarknaden. Jag skulle vilja höra vad de otaliga amerikanska låntagare som tvingats gå från sina hem säger om att de egentligen inte behöver någonstans att bo.

Det borde framgå av det ovanstående att *Kapital* inte kan rekommenderas. Om det är tillåtet med en dålig vits om en dålig bok, så kan man säga att den snarare utgör ett kapitalt misslyckande.

Anders Ramsay, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet